

A SAJTÓSZABADSÁG „DELELŐPONTJA” 1848 MAGYARORSZÁGÁN

1. Prolóógus

Az európai szabadságmozgalmak új hulláma 1848-ban nagy lendületet vett. A mai Olaszország területén megmozdult a föld, s ez a régi rendszer urait példátlanul nagy engedményekre kényszerítette.²⁸⁸ Párizsban február havában kapott lángot a forradalmi szikra, hogy azután átterjedjen a kontinens más, avított konzervatív államaira. Németföldön például a Badeni Nagyhercegség népmozgalma jelezte az elérkező viharfelhőket, míg Württembergben I. Vilmos adott ki új „demokratikus” alkotmányt.²⁸⁹

A jó fél évszázada abszolutizmusába belemerevedett Habsburg Monarchiát március közepén érte el az ár, minek köszönhetően az uralkodó nyilatkozatban tudatta ausztriai alattvalóival a régi rend kimúlását, s a cenzúra megszüntetésével a sajtószabadság kikiáltását.²⁹⁰ A birodalom keleti tájain, a közjog szerint – jobbra persze csak papíron – elkülönülő Magyar Királyság területén a progresszió hónapokon át csak lassan tört magának utat.

A véleménysszabadság területén szintén kevéske följegyzésre méltó változás történt. Legfeljebb csak annyi, hogy a Diétán az alsótábla 1847 novemberében – Justh József Turóc megye követének javaslatára a sajtótörvény kidolgozására választmányt állított föl, s utasította a sajtótörvény szövegének

288 *Pesti Hírlap*, 1848. február 13., 123. o., február 17., 133. o. (továbbiakban: PH.)

289 PH. 1848. március 10., 205. o. „A' württembergi király ... tetteg behozta a' sajtószabadságot, eltörölvén a censurát mind a' bel- mind a' kül-ügyekre.” Ugyanerről lásd: *Nemzeti Ujság*, 1848. március 10., 1016. o. (továbbiakban: NU.)

290 PH. 1848. március 18., 232. o. „A sajtó-szabadság a censura megszüntetése iránt adott nyilatkozatom által olly módon adatik meg, mint minden országban van, hol az létezik” – szolt az uralkodó nyilatkozata.

megfogalmazására.²⁹¹ Később a testület elnökének – saját kebeléből, hiszen ekkor Moson vármegye követeként az alsótábla tagja volt – gróf Széchenyi Istvánt választotta meg, míg a jegyzői, vagy inkább titkári feladatok ellátására ugyanakkor a sajtó hazai és külföldi viszonyaiban egyaránt verzátus Szemere Bertalan nyert megbízatást.²⁹²

Ezzel egyidőben a törvényhozás második kamarájában a frissiben nádorrá választott István főherceghez címzett üzenet-tervezetet fogadtak el, melyben a politikai sajtó mozgásterének bővítését vették célba.²⁹³ Az országgyűlés másik háza, a főrendek táblája – élén annak elnökével, a nádorral – ez alkalommal kedvezően reflektált, mondván, hogy a rendek immáron nyitott kaput döngettek, lévén, hogy az általuk sürgetett lépések, szerintük, már meg is történtek.²⁹⁴

S valóban, az e körben hozott korábbi intézkedéseknek köszönhetően, 1848 első hónapjaiban a politikai sajtó a korábbiaknál sokkalta nagyobb szabadságot élvezhetett. Olyannyira, hogy a kortárs hírlapok világában már olyan orgánus is akadt, amely erre a valóban kedvező fordulatra fel is hívta olvasói figyelmét, mondván, hogy „a magyar sajtónak, országgyűlési tudósításokra nézve rövid idő óta jobbadán már emancipált állapotát” méltánylást érdemlőnek kell elismerni.²⁹⁵ A vélemény szabadság teljességétől azonban ez az állapot mégis olyannyira távolinak tűnt, hogy a sajtó szabadság kiterjesztésére irányuló igény ez idő tájt szinte kitapintható volt.

Kossuth március 3-án, az uralkodónak szánt felirati javaslatban a tárgyat illetően még csupán homályosan mindössze annyit vetett papírra, hogy „szellemi érdekeink a szabadság alapján ápolást követelnek”. Ám bő tíz nap

291 NU. 1847. november 21., 741. o.

292 Szemere a sajtó dolga iránti affinitását korábban több munkájában is bizonyította. Ld. erre: SZEMERE Bertalan: *Utazás külföldön*, I–II. kötet. Pest: Geibel Károly, 1845., ill. SZEMERE Bertalan: *Felelete egy szabad polgárnak a sajtó-szabadságról írt munkájára egy rabnak*. Miskolc: Csöglei Tóth Lajos, 1845. 108.

293 Az üzenetben a rendek azt szorgalmazták, hogy „az országgyűlési tárgyalások, híven, minden megszorítás nélkül közöltethessenek.” *Felséges Első Ferdinánd... által szabad királyi Pozsony városában 1847-ik esztendei Szent-András hava 7-ik napjára rendeltetett magyarországi közgyűlésnek irományai*, 1847. november 19., 5. országos ülés 8-ik szám, 39. o.

294 *Első Ferdinánd... által... rendeltetett Magyar Országgyűlésen a... Főrendeknél tartatott országos ülések Naplója* I. kötet. Pest: Landerer és Heckenast, 1848. 1847. 14. országos ülés, 1847. december 13., 134–135. o. (továbbiakban: *Főrendi Napló* I. 1847–48.)

295 *Jelenkor*, 1848. január 6., 3. sz., 10. o. A Helmezy Mihály szerkesztésében megjelenő lap mindehhez hozzátette: „az alkotmányosság és korszerű haladás a vélemény-kijelentés természetjogi szabadságában lelendik a legerősb támaszt és ösztönt.”

múltával az alsótábla kerületi ülésén már hangosan követelte a sajtótörvény tető alá hozatalát.²⁹⁶ A bécsi forradalmi megmozdulások után a kezdeményezést magához ragadó államférfi az alsótábla kerületi ülésén minden korábban világosabban fogalmazta meg az országra váró közpolitikai teendőket, és köztük is kiemelten szólt a sajtó szabaddá tételének feladatáról.²⁹⁷ Utalt arra, hogy Bécs példát mutatott a magyaroknak; ott ugyanis – amint azt külön is kiemelte – „hatalmas népmozgalom következtében a sajtószabadság megadatott.”²⁹⁸

A Pest megyei követté választott politikus,²⁹⁹ ekkor már mint az ellenzék elismert vezére, a cenzúra nélküli szabadságról, mint a nemzet elidegeníthetetlen jogáról beszélt, ami szerinte oly magától értetődő, hogy hosszú kodifikációra nincs is szükség. Ám arra igen – húzta alá – hogy az azzal még 1847 novemberében megbízott választmány „mielőbb nyújtsa be a főelvéket magában foglaló” javaslatát.³⁰⁰ S minden bizonnyal az országban, de elsősorban a Pest-Budán már-már kitapintható elégedetlenségre célozva külön is hangsúlyozta: a törvényhozók felelőssége az, hogy a nyomtatott betű hazai felszabadítására szolgáló törvényt a pozsonyi diétán tárgyalják meg s fogadják el, „nehogy másutt dictálják a sajtószabadságot, nem itt a törvényes helyen”.³⁰¹ Kossuth határozott kiállása s a nyomában megszületett döntés azonban – mint látni fogjuk – némileg megkésett. A pesti radikális ifjúság, a hozzájuk szegődő polgársággal, Pozsonyra immáron nem várva, a cselekvés terére lépett.

296 A *Pesti Hírlap* vezércikkében sorjázta a legfontosabb intézkedéseket, s követelte, hogy „minden reformok biztosítékául” a sajtószabadságot iktassák törvénybe. *PH.* 1848. március 16., 217. o.

297 *PH.* 1848. március 18., 231. o., *Hetilap*, 1848. március 17., 347. o., illetve KOSSUTH Lajos: *Kossuth Lajos országgyűlési beszédei*. Második kiadás. Pest: Heckenast Gusztáv, 1867, 82. o. Kossuth beszéde elején szükségesnek tartotta tisztázni, hogy mondandóját előre senkivel sem egyeztetette.

298 *PH.* 1848. március 18., 230. o.

299 Lásd erre: BARTA István (szerk.): *Kossuth Lajos összes munkái 11. Kossuth Lajos az utolsó rendi országgyűlésen, 1847–48*. Budapest: Akadémiai, 1951, 28. o.

300 Kossuth utalt arra, hogy az időszorításában „hosszas, kimondhatatlanul teljes és minden betűre nézve kimért kodifikacionális munkák” készítésétől el kell tekinteni. A munkát pedig megkönnyítheti – tette hozzá – a badeni, a franciaországi, a szászországi s a „würtembergi” sajtóügyi törvények sora. Ld. erre: KATONA Tamás (szerk.): *Kossuth Lajos: Írások és beszédek 1848–1849-ből*. Budapest: Neumann Kht., 2003, 2. Kossuth beszéde az országgyűlés kerületi ülésén a bécsi eseményekről, <http://mek.niif.hu/04800/04834/html/kossuth0003/kossuth0003.html> (letöltés: 2024. március 31.)

301 *PH.* 1848. március 18., 231. o.

2. Forradalom Pesten

Magyarhonban március idusának esős napján született meg a sajtószabadság.³⁰² A történések első színhelye aznap reggel a „világhíres Pilvax kávéház” volt.³⁰³ Itt gyülekezett Petőfivel az élen a pesti ifjúság, akiket ettől kezdve egyszerűen csak „márciusi ifjak” néven emleget az utókor.³⁰⁴ A kemény mag jó, ha állt úgy egy tucatnyi emberből. Ők foglaltak helyet az úgynevezett „közvélemény asztalánál.”³⁰⁵ Zsebükben az Irinyi, Jókai és mások fogalmazta Tizenkét pont,³⁰⁶ s nem utolsó sorban Petőfi költészetének egyik remeke, a magyar forradalom későbbi indulója, a „Talpra magyar!” (Nemzeti dal).

Innen a pesti egyetem fakultásaihoz vezetett az útjuk. Erőt, elszánást s eltökéltséget merítettek a hozzájuk csatlakozó fiatalok lelkes seregéből. Már sok százan, talán ezren is voltak, mire – a cenzort megkerülve – Landerer és Heckenast nyomdájához értek. Irinyi József ott egy nyomdagépet – Landerer Lajos nyomdatulajdonos javaslatára – a nép nevében lefoglalt, ebben őt Petőfi és Várady Antal is segítette, s a két kéziratot ezer meg ezer nyomtatott példányban vehették kézbe a városlakók.³⁰⁷

A következő stációnak a városi tanács ülésterme kínálta magát, ahol a forradalom proklamációja, a Tizenkét pont, hivatalos irat lett. Rottenbiller Lipót alpolgármester azt kézjegyével látta el, mint a Közgyűlés országgyűlésnek

302 Az eseményekről jó összefoglalást legutóbb Buzinkay Géza, illetve Koltay András adott. Lásd: BUZINKAY Géza: *A magyar sajtó és újságírás története a kezdetektől a rendszerváltásig*. Budapest: Wolters Kluwer, 2016, 113–116. o., továbbá KOLTAY András: *A szólásszabadság alapvonalai*. Budapest: Századvég Kiadó, 2009, 61–66. o. [KOLTAY 2009/A], valamint KOLTAY András: A szólás- és sajtószabadság kezdetei Magyarországon. In: HORVÁTH Attila – KOLTAY András – MÁTHÉ Gábor (szerk.): *Sapientia iniuria non potest fieri. Ünnepi tanulmányok Zlinszky János tiszteletére*. Budapest: Gondolat, 2009, 181–187. o. [KOLTAY 2009/B]

303 E némileg maliciózus jelzővel a Honderű illetve még 1846-ban az akkor tájt népszerűvé vált helyszínt. *Honderű*, 1846. június 2., 434. o.

304 Róluk írván a *Hetilap* című orgánium, őket „pezsgő vérű” ifjúságnak nevezte. *Hetilap*, 1848. március 17., 337. o.

305 JÓKAI Mór: *Írások életéből* Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó, 1960, 139. o. A jelenlévőket Jókai külön is listába foglalta. Magán kívül Petőfit, Vasvárit, Buljovszkyt, Degré, Bozzait, Vajda Jánost, Sükeyt, Pálffy Albertet, Emődyt, Oroszhegyit és Dobsát nevesítette.

306 MIKSZÁTH Kálmán: *Jókai Mór élete és kora*. Budapest, Művelt Nép Könyvkiadó, 1981. 110.

307 Ez utóbbi szerint mind ez azért történt így, mert ha az akció „szerencsétlenül” ütött volna ki, őket érje „a csapás, ne az ártatlan nyomdai személyzetet”. VÁRADY Antal: *Regényes rajzok Petőfi életéből*. Petőfi könyvtár, III. füzet. Budapest: Kunossy, Szilágyi és Társa, 1908, 78. o.

szánt petícióját. Az immáron forradalomba hajló tömeg, élén a mozgalom legjobbjával, ezután a Helytartótanácsához ment. Itt aztán nem keveset végeztek. A szimbolikus tettet, Táncsics börtönéből való kiszabadításának engedélyeztetését, amit a magas, de kissé megrettent főhatóság megtoldott a cenzúra szóbeli eltörlésével.³⁰⁸ De hát a hivatal az hivatal.

A sajtószabadság kivívása szóval és tettel számára kevés; írásos regula nélkül nem lehet az ilyet elintézni. Másnap sort kerítettek erre is. És amit a forradalom egy nappal korábban verbális módon elrendezett, arra ideiglenes szabályzatával a „főkormánysház” tette rá a maga pecsétjét.³⁰⁹ Az ideiglenesség jegyében kibocsátott rendelet – mit a megyék, Pest, s a többi nagyobb város is kézhez vehetett – hevenyészettnek tűnt, s kitetszett belőle, hogy aláíróiból az egy nappal korábbi félelem sem költözött ki teljesen. A kilenc pontból álló szabályzat ugyanis cenzúra egyidejű megszüntetésének deklarációja mellett „a sajtó kicsapongásai és visszaéléseinek megtorlása végett” – a reformerek legjobbjainak³¹⁰ bevonásával – perbefogási bizottságot hívott életre, s az esetleges sajtóvétségek megítélésére számára bírósági hatáskört állapított meg.

A dokumentum szólt a szerző, a szerkesztő, a kiadó és a nyomdász felelősségéről, s a sajtótermékek köteles példányairól is. Ám ha szólunk röviden az „intézkedés” – merthogy ez volt a szabályzat hivatalos neve – rendelkezéseiről, akkor nem hallgathatunk arról sem, ami kimaradt belőle, még pontosabban, amiről hallgatott a textus. Igaz, ezeknek hiányát, vagyis a lapindításhoz megkívánható biztosítékról történő rendelkezést, s a sajtóvétségek aprólékos körülírását, – sem Pesten, sem Budán, másutt pedig még kevésbé – nem kifogásolta senki. Az elnagyolt helytartótanácsi regula, amelyről a forradalom „választmánya”, a Közcsele Bizottmány a legnagyobb

308 „Soha életemben oly rémült arcokat nem láttam, mint ezeké a nagyságos királyi tanácsos uraké volt” – írta le a hivatallal történt találkozásról e sorokat Degré Alajos. DEGRÉ Alajos: *Visszaemlékezéseim*. Budapest: Szépirodalmi Kiadó, 1983, 180. o.

309 NU. 1848. március 19., 1036. o.; PH. 1848. március 18., 229. o.

310 Honderű, 1848. március 26., 189. o. A bizottság legismertebb tagjai ezek voltak: Bajza József, Deák Ferenc, Eötvös József, Irinyi József. Kemény Zsigmond, Klauzál Gábor, Nyáry Pál, Rottenbiller Lipót, Szalay László, Trefort Ágoston és Vörösmarty Mihály. A *Pesti Hírlap* a bizottság összetétele fölötti elégedettségének hangot adva kiemelte, hogy abban „vannak közbizalom-övezte nevek, vannak különböző osztályok képviselői”. A névsorból azonban az is kitűnt, hogy az ifjak részéről „sem Vasvári, sem Petőfi nevét nem találjuk”. Lásd erről: URBÁN Aladár: Vasvári Pál kritikai életrajzához. *Századok* 2013/5. 1172. o.

elismeréssel nyilatkozott³¹¹ – bizonynyal ezért is váltott ki osztatlan örömet a hazai nyilvánosságban.³¹²

Másnap a *Pesti Hírlap* az alábbi felirattal tudatta olvasóival a nagyszerű hírt: „A' sajtó szabad”. Majd így folytatta: „Martius 16-kai éjjel Budapest utczái kivilágítási fényben usztak. ... Mi után olly régen epedt annyi hó kebel – végre megérkezett a sajtószabadság arany kora.”³¹³ A közvélemény nem tudott betelni a szabadság fuvallatával, amely átsöpört a Kisalföldtől a Tiszán túlra, Pozsonytól Kolozsvárra. Pesten, de másutt is voltak, akik új időszámításba kezdtek, melynek kezdő dátumául a cenzúra eltörlésének napját adták meg.³¹⁴

A haladás mozgalmának hullámai szétterjedtek az országban. Kecskemét is kihirdette a maga sajtószabadságát.³¹⁵ A cenzúra nélküli világot Szarvason a tizenkét pont kinyomásával ünnepelték,³¹⁶ ahol a város a „reformok iránti rokonszenvét” általánosságban is kinyilvánította.³¹⁷ De így tettek Temesvárott is, ahol a közgyűlés termében jó kétezer ember előtt „a megye a szabad sajtót kinyilatkoztatta,”³¹⁸ Székesfehérvár tanácsa a „királyi könyvvizsgáló hivatala” megszüntét nyugtázta.³¹⁹ Debrecenben a nép önállóan hallatta hangját,

311 „A sajtó már szabad, s az ideiglenes szabályok, melyek sajtótörvény hozataláig a főkor-mányszék által fölállítottak, tökéletesen kielégthetik a sajtó-szabadság minden barátait”. *NU.* 1848. március 19., 1036. o., *Jelenkor*, 1848. március 21., 139. o.

312 Ezt elősegítette az is, hogy a főhatóság az intézkedést „országszerte bocsátandó körleve-leiben kihirdettetni rendelte.” *NU.* 1848. március 19., 1035. o.

313 *PH.* 1848. március 18., 229. o. A tudósítás szerint „Mátyás palotája is ki volt világítva, mi máskor nem szokott lenni.”

314 „Az orvosi növendékek petícióját dátumozták ekként: „Kelt Pesten – a sajtószabadság 3-ik napján”. *NU.* 1848. március 19. 1036. o. De hasonlóképpen járt el „a m. kir egyetem összes tanuló ifjúsága” is kívánataik dátumozásakor. *PH.* 1848. március 19., 234. o. Győrrött a „főtanodai ifjúság” 18 pontos kívánságait „a sajtószabadság nyolczadik napján” véglege-sítették. SZÁVAY Gyula: *Győr. Monográfia a város jelenkoráról a történelmi idők érintésével.* Győr: Győr szab. kir. város törvényhatósága, 1896, 308. o.

315 *NU.* 1848. március 23., 1048. o., ill. *PH.* 1848. március 21., 240. o.

316 *PH.* 1848. március 21., 240. o.; *NU.* 1848. március 23., 1048. o. A forradalom mellé állt orgánum megjegyezte: „A röpiratok kora beállt, s a könyvtárusoknál mindenütt ki vannak rakva a sajtó szabadság ifjú gyümölcsei.” A korábban a haladás ellen agitáló lap irány-vonala ekkora már száznyolcvan fokos fordulatot vett. E jelenséget tette szóvá az élet-műve okán „megkerülhetetlen” Angyal Dávid történetíró, mondván: „A 'Nemzeti Ujság', mely nevének egyátaljában meg nem felelve, eddig a conservativok legszélsőbb szárnyát s a papi érdekeket képviselte, most a győzedelmes elvek legtúlzóbb bajnokává avatta fel magát.” Lásd ANGIAL Dávid: *A Magyar Tudományos Akadémia és az önkényuralom. Budapesti Szemle* 1903/322, 398. o.

317 *Hetilap*, 1848. március 24., 37. o.

318 *PH.* 1848. március 22., 245. o.

319 *PH.* 1848. március 21., 240. o.

s „kivánta, hogy a sajtó, a helytartótanácsi határozat értelmében felszabadítás-sék,”³²⁰ s történjen ez oly módon, hogy, hogy „a helybeli sajtónak szabadsága nyilváníttassék, és a netaláni visszaélések iránt rendelkezés tétessék.”³²¹

Esztergomból is azt írták, hogy a városi tanács örömmel értesült „a percz-ről, midőn a gondolat szabadságával a sajtó szabadsága... feltámadt.”³²² Aradon pedig a korábbi „templom-utcza...az annak szomszédságában gyakorolt censura eltörléséről, sajtószabadság-utczává” változott.³²³ De március huszadiki „rendkívüli kisgyűlésén”³²⁴ – Toldy Ferenc „örömbeszédét” követően – méltóképpen ülte meg a „magyar académia” is „a sajtószabadság ünnepét,”³²⁵ s azzal csaknem egy időben a könyvtárosok is „köszönő szavakat” intéztek „a sajtószabadság kivívóihoz”³²⁶ s egyúttal ígéretet tettek arra, hogy „mindig csak a valódi szabadság, hazafiság és nemzetiség szent ügyének terjesztésére” fordítják minden erejüket”.³²⁷

3. Sajtótörvény a láthatáron...

Pest polgárainak korszakváltó tetteiről a törvényhozás két háza csak két nappal később értesülhetett. Az események híre azonban – még ha voltak is jópáran, akik azok hallatán összerездültek – nem váltott ki látványos reakciót. A nyomtatott gondolat felszabadításának ténye sem rázta meg a pozsonyi törvényhozókat. Talán azért sem, mert egymás közötti beszélgetéseikből értesülhettek a sajtótörvény megszerkesztésére felállított választmány mozgolódásáról, arról, hogy Széchenyi István Kossuth nagyhatású szónoklata

320 PH. 1848. március 24., 253. o., ill. március 30. 275. o.

321 NU. 1848. április 2., 1082. o.

322 PH. 1848. március 23., 249. o.

323 PH. 1848. március 31., 279. o. A forradalom radikális lapja, a *Marczius Tizenötödike* a nyúl-farknyi hírt némi malíciával fűszerezve jegyezte meg: „Köztudomás szerint academiánk titoknoka egy időben maga is Censor volt... No de változnak az emberek és az ő vélemények is.” *Marczius Tizenötödike*, 1848. március 20., 7. o.

324 *Magyar Acaemiai Értesítő* 1848/3, 77–78. o.

325 *Magyar Academiai Értesítő* 1848/3, 77–78. o., valamint PH. 1848. március 21., 240. o., ill. 1848. március 22. Az Akadémia kisgyűlésén többen részt vettek „azok koszorújából, kik a sajtószabadságot tetteleg kivívni segíték.” A tudós társaság falragaszokon köszöntö meg „a pesti népnek, a szabad sajtó kivívásában tanusított lelkes elszántságát.” NU. 1848. március 24., 1052. o.

326 *Marczius Tizenötödike*, 1848. március 20., 7. o.

327 *Hetilap*, 1848. március 24., 373. o.

után, s Madarász László sürgetését követően³²⁸ szállására invitálta a novemberben kiválasztott tagokat.³²⁹

A „sajtó-választmányi ülés”- re, a testület életében tehát második alkalommal ekkor került sor.³³⁰ A grémium tevékenységéről azonban – források híján – többet aligha mondhatunk. Azt azonban az újságok híreiből kiolvashatjuk, hogy a választmány az érdemi munkából a következő napokban nemigen vehette ki a részét. Nem tehette ezt, hiszen elnöke, de még titkára is, további hét követőársával együtt³³¹ tagja volt annak a népes „országos küldöttségnek”, amely két napra ekkor Bécsbe utazott, hogy ott az országgyűlés követeléseinek érvényt szerezzen.

Ezért is, meg a testület összetételéből következően is,³³² erősen kell hinnünk, hogy az idő szorításában Szemerének sem a koncipiálásban, sem a törvénytervezet szövegszerű szerkesztésében segítségére egyikük sem lehetett. Róla viszont azt tudjuk, hogy ő már január közepe táján hozzá látott a munkának, az ilyenkor felette szükséges matéria összegyűjtésének³³³, s még Széchenyi helyett is megtette a magáét.³³⁴ Ez lehetett a magyarázat arra, hogy a

328 *Budapesti Híradó*, 1848. március 15., 254. o.

329 *Társalkodó*, 1848. április 14., 116. o.

330 Az alakuló ülésre 1847 novemberében kerítették sort, ahol Széchenyi elnökké választása mellett döntöttek Szemere Bertalan titkári megbízatásáról is. Ezen túl azonban az érdemi munkához nem fogtak hozzá. Lásd erre: RÉVÉSZ T. Mihály: A magyar sajtószabályozás kezdetei és hőskora. In: MÁTHÉ Gábor – RÉVÉSZ T. Mihály – GOSZTONYI Gergely (szerk.): *Jogtörténeti Parerga, Ünnepi tanulmányok Mezey Barna 60. születésnapja tiszteletére*. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó, 2013, 303. o.

331 *PH.* 1848. március 18., 232. o. Az alsótábla delegációjában részt vett még Babarczy Antal, Andrássy Gyula, Justh József, Schnée László, Papszász Lajos, Tóth Lőrinc, Ruttkay István.

332 A névsort ismerteti BÉNYEI Miklós: *Reformkori országgyűlések a sajtószabadságról*. Debrecen: Stúdium, 1994, 84. o. A lista azonban némi pontosításra szorul. A Dunán inneni kerületből ugyanis Justh József (Turóc), Ruttkay István (Zólyom), Szemere Bertalan (Árva), a dunántúli kerületből Gróf Széchenyi István (Moson), Vidos József (Vas), és Cserna Károly (Fejér), a Tiszán inneni kerületből Gróf Andrássy Gyula (Zemplén), Schnée László (Heves), és Szemere Bertalan (Borsod), a Tiszán túli kerületből pedig Babarczy Antal (Csongrád), Papszász Lajos (Bihar), és Tormássy János (Békés) nyert megbízatást. A szabad királyi városokat Károlyi István (Pest), Tóth Lőrincz (Brezsnóbánya), és Wöber György (Szeged) képviselte a grémiumban. A túrmezei kerületet Jozipovich Antal, míg az egyházi rendeket – a lapok közlése szerint – Vagyon István (nyitrai káptalan) reprezentálta. Liptay Antalt ezzel szemben a Horvátországgal kapcsolatos választmányba választották be.

333 Van forrás – igaz csak a korabeli sajtóban –, amely szerint Szemere valójában a szöveget „még januárban” elkészítette. *Hetilap* 1848. március 28., 394. o. Igazolni látszik e feltevést, hogy Borsod vármegye követe ez idő tájt kérte Toldy Ferenctől a sajtótörvényhozásra vonatkozó európai adatok összegyűjtését.

334 A „legnagyobb magyar” – bár a nagy tervek s ideák embere volt – az aprómunkák iránt kevesebb affinitást érzett. Az irodalomban volt, aki ezt fel is róta Moson megye

munkát egy szűk héttel Kossuth föllépése után, készre jelenthette, vagyis a későbbi belügyminiszter egy-két nap alatt képes volt a tervezete szövegének véglegesítésére.³³⁵ A plánumot 20-án délelőtt a kerületi ülésben ki is osztották, de minthogy annak „meggondolására” a rendek „egy kis időt kívántak”, a megvitatásra és az érdemi tanácskozásra csak este jutott idő.³³⁶

Az a néhány óra, amit a vitára való felkészüléshez nyertek a téma fajsúlyosságára, s a tervezet terjedelmére tekintettel nem lehetett elégséges. A szabályozásra váró intézmények, köztük a lapalapításhoz előírt rendkívül magas biztosítékösszeg, a sajtóvétségek számossága, az elkövetőikkel szembezegezett büntetések súlyossága, a felelősségi rendszer ellentmondásossága, végül, de nem utolsó sorban a rendészeti előírások sokasága, mind megannyi okot és alkalmat kínálhatott a megfontolásra, vitára.

A diszkusszióról szóló tudósítások szerint ezzel szemben a plánum az első szűrőn, a kerületi tárgyaláson, „minden lényegesb megvitatás nélkül ment át,”³³⁷ s legfeljebb csak néhány apróbb változtatást hajtottak azon végre.³³⁸ Lényegében az eredeti szövegben csaknem mindent érintetlenül hagytak.

követének, Bényei ezzel szemben erről akként vélekedett, hogy Széchenyi azért nem fogott a sajtótörvény szövegezéséhez, mert a feladat megoldását még nem tartotta időszerűnek. BÉNYEI 1994, 84. o. Szemere erre más magyarázatot talált: „Széchenyi most beteg” – írta 1848 januárjában –, „Ha nem beteg, jön-megy, conferálgat, velem többször már; de ő vele nem lehet beszélni”. Ugyanakkor az érintett maga Szeged városhoz küldött soraiban, s a 73. kerületi ülésben sokirányú elfoglaltságával indokolta az e téren tetten érhető inaktivitását. CSENGERY Antal: Történeti tanulmányok és jellemrajzok, 2. kötet. Pest: Ráth Mór, 1870, 270. o., ill. BOTH Ödön: Az 1848. évi sajtótörvény létrejötte. (A sajtószabadság problémája Magyarországon a reformkorban.) *Acta Universitatis Szegediensis Sectio Politico-Juridica Tom I. Fasc. 4.*, 1956, 58. o., NU. 1848. március 21. 1043. o.

335 Első Ferdinánd... által szabad királyi Pozsony városába... rendeltetett magyarországi közgyűlésnek irományai, Országgyűlési irományok Kiadóhivatala, 1848. 86-89. A tervezet felfokozott tempójú megszüvegezését minősítve írta Both Ödön, hogy a sajtótörvény „is 'rohammunka' eredményeként készült el.” BOTH Ödön: Küzdelem az esküdtbíróságok bevezetéséért Magyarországon és az 1848. április 29- esküdszéki rendelet. *Acta Univ. Szegediensis Sectio Politico-Juridica. Tom. VII. Fasc. 1.*, 1960. 19. o.

336 PH. 1848. március 23., 248. o.

337 PH. 1848. március 26., 260. o. Hosszabban erről: KOSÁRY Domokos – NÉMETH G. Béla (szerk.): *A magyar sajtó története*, II/1. 1848-1867. Budapest: Akadémiai, 1985, 45-46. o. Tarnai János a sajtótörvény genezisééről szóló cikkében a javaslatról megejtett tárgyalásról írta: „... részletes vitáról szó sem volt.” TARNAI János: *Sajtójogi dolgozatok*. Budapest: Franklin-Társulat, 1913, 126. o.

338 Az alsótábla naplójából kiteszik, hogy az eredeti javaslaton a tervezet 38. §-án végeztek el némi változtatást. Megjegyzendő, hogy a javasolt és elfogadott textus végül a törvényben 37-es számmal látták el. Ld. erre: *Első Ferdinánd... által... összehívott Magyarországi Közgyűlésnek naplója*. 43. ülés. Pest, 1848. (Továbbiakban: *Napló*, 1847-1848.)

Nem változtattak a sajtótermékek alapítását jelentősen megnehezítő, s még a metternichi időkből származó kauciónál is magasabb óvadék összegén,³³⁹ a büntetések szigorát nehezményezőkhöz aggályait viszont azzal oszlatták el, hogy az egyébként „definiálhatatlan” sajtóvétségi alakzatok büntetési tételei csak a maximumot rögzítetik, s azokkal szemben „az eskütszékekben s független bírói eljárásban” oltalmat lehet remélni.³⁴⁰

Az alsótábla országos ülésén – közvetlenül a kerületi tárgyalást követően – a tervezet lényegét érintő kifogás nem hangzott el. Apróbb észrevételt is csupán ketten tettek, Rónay János kerületi elnök, Csanád megye küldötte és Zarka János személynök.³⁴¹ A törvényhozás másik kamarájában, a felsőtáblán az előbbieknél tüzetesebb vizsgálat alá vették a szöveget. A konzervatív főrendek kilenc paragrafus kapcsán fogalmazták meg fenntartásaikat, vagy a szöveg pontosítás szándékával hangoztatott észrevételeiket.³⁴² Ezeknek azonban elsősorban nem sajtójogi, hanem büntetőjogi vonatkozásaik voltak. Sokat elárult a vita atmoszférájáról, hogy a sajtóvétségek szankcióinak súlyosságát itt szóvá sem tették. Majthényi Antal báró, liprói főispán is csupán a pénzbüntetések ellen kelt ki, mondván, hogy az csak a vagyonos embert sújtja.³⁴³ A vagyonnal nem bíró elkövetők tettei így megtorlatlanul maradnának – hangoztatták többen is – mivel a javaslat a fogságbüntetésre történő átváltoztathatóság iránt nem intézkedett.³⁴⁴

A hosszan elnyúlt polémia – amely a hírlapbiztosíték ügyére még ki sem tért – végül eredménnyel zárult. A főrendek, bár bizonytalansággal, meghallva az idő szavát, észrevételeikkel és javaslataikkal jóváhagyták a tervet, azzal, hogy azokat megfontolásra megküldték a követek táblájának.³⁴⁵

339 PH. 1848. március 26., 260. o. A magas összegű kauciót többen – köztük Paczolay János Hont megyéből és Stur Lajos Zólyom város képviselőjében – is szóváltatták, „nagyon sokallák azt”. Őket pedig Kossuth Lajos szerelte le nem túl liberális érveket felsorakoztatva.

340 PH. 1848. március 26., 260. o. A vitában Széchenyi István álláspontja feltehetően jelentős befolyást gyakorolt, aki azt emelte ki, hogy „a törvényjavaslat homlokán nagy betűvel van írva az ideiglenesség”. „Ezért sokan – tette hozzá a *Pesti Hírlap* tudósítója – kik a javaslatot sok részben nem helyeselték a jelen ingerült állapotok közt jobbnak látták meg nem támadni annak tulszigorúságát.”

341 *Napló* 1847-1848. 43. ülés, 180–181. o., ill. TARNAI 1913, 126. o.

342 *Főrendi Napló*, I. 1847–48. 381. és köv. o.

343 NU. 1848. március 28., 1060. o.

344 TARNAI 1913. 128. o.

345 TARNAI 1913, 187. o. A szerző ehelyütt azt emelte ki, hogy „a törvénynek a szabad gondolatközlést és a censura eltörlését biztosító része sem a követek tábláján, sem a főrendeknél észrevétel tárgya nem volt.”

A sajtótörvény végleges elfogadásáig – rendes és megszokott ügymenetben – még bizonytalannal eltelt volna néhány hét, és várt volna jó fél tucat ülés is a törvényhozás mindkét házára. A történések sora – amelynek mögött akkor tájt már jobbra új erők álltak – azonban közbeszólt, s az eseményeket más irányba terelte.³⁴⁶

4. A plánomot elégetik

Az országgyűlés alsótábláján március 20-án este megtárgyalt és sebtében elfogadott tervezetet, vagy mint ahogy akkor nevezték, a „sajtóügyi munkálatot” Pest követi küldték meg a városi tanácsnak, de hozzájuk hasonlóan a Pest megyei hatóságok is hozzájutottak a dokumentum szövegéhez.³⁴⁷ A szöveg mind a két helyen hidegzuhanyként hatott, s amint azt több lap meg is írta, az „igen nagy” és „rendkívüli ingerültséget idézett elő.”³⁴⁸

A tervezettel szembeni állásfoglalással a megye végzett hamarabb. Forradalmi testületük, a „rend- és csendföntartásra ügyelő bizottmány” a negyvenhét szakaszból álló tervezet ellen több ponton is támadást indított. Kifogásolták a kaució mértékét, a megfogalmazott felelősségi rendszert, az sajtóeljárásokban alkalmazható visszaható hatály lehetővé tételét, a sajtóvétségek bizonytalan definícióját, s nem kevésbé a velük szemben megállapított büntetések súlyosságát.

A határozat megfogalmazói végkövetkeztéseikben leszögezték, hogy a tapasztalható hiányokat az esküdszéki bíróságok remélhetően mégoly pozitív praxisa sem enyhítheti. Aláhúzták: a Helytartótanács ideiglenes intézkedését a sajtótörvény megküldött változatánál „jobbna” találják, s ezért a megbírált plánum szentesítését „a szellemi kifejlésre köz csapásna”

346 BUZINKAY 2016. 111., valamint KOLTAY 2009/A, 64. o., illetve KOLTAY 2009/B, 185. o.

347 A dokumentum szóhasználatát az indokolhatta, hogy Pesten a „röpvén” érkezett szövegről a nyilvánosság számára hamarjában nem derült ki annak „műfaji” besorolhatósága. „Nem tudjuk, javaslat-e az, vagy már kötelező törvény” – tette fel a kérdést a *Pesti Hírlap*. PH. 1848. március 23., 247. o. Két nap multán a lap teljes terjedelmében közölte a tervezetet. PH. 1848. március 25., 256–257. o. A plánum eredeti verziójával egyébként másnap – a szerkesztőség vaskos kritikájától kísértén – a *Jelenkor* olvasói is megismerkedhettek. Ld. erre: *Jelenkor*, 1848. március 26., 149–150. o.

348 *Marczius Tizenötödike*, 1848. március 22., 16. o.; *Honderű*, 1848. március 26., 190. o., ill. PH. 1848. március 24., 252. o.

mondták.³⁴⁹ Az állásfoglalás petituma „a kor méltó igényeihez” igazított törvényt sürgetett, s kérte ehhez az éppen pár napja hivatalba lévő miniszterelnök, Batthyány Lajos közbenjárását.³⁵⁰

Pest városának közgyűlése – immár a megyeiek határozatának ismeretében – „temérdek hallgatóság előtt” látott hozzá a Pozsonyból hozzá eljuttatott tervezet megvitatásához.³⁵¹ A megszólalók listáján Irinyi, Pulszky, Petőfi, Irányi, Egressy, Farkas János, Vasvári, Klauzál és Nyáry Pál nevét jegyezték föl.

Egy – az ülésről tudósító krónikások közül³⁵² – szólt arról, hogy Szemere tervezetét „a szónokok némelyike úgy tekintette, mint reactiot márt. 15-ke ellen”, mások pedig ezzel homlokegyenest ellentétesen a tervbe vett intézkedéseket abból vélték megfajthatónak, hogy az országgyűlés „az új mozgalmak szellemét” s „Pestváros hangulatát” nyilvánvalóan nem ismerte.³⁵³ S hogy a fővárosban a kedélyek nem csillapultak, arra bizonyítékot szolgáltatott ez az esemény is. A jelenlévők közül ugyanis számosan a Pozsonyból küldött „munkálat” felolvasásakor erőteljesen szorgalmazták, – bár a javaslattevő kiléte sokáig homályba maradt – hogy „égettesék meg a törvény nyilvánosan.”³⁵⁴ Ez a követelés azonban akkor, és ott, majd később az érdemi vita során sem kapott többséget. Még a heves vérmérsékletű Vasvári Pál is fellépett ellene, megkönnyítve Nyáry Pál dolgát, aki sikerrel csendesítette le az indulatokat.³⁵⁵

Ezt követően nyugodtabb légkörben fogtak hozzá a munkához. Nyáry javaslatára levelet fogalmaztak, melynek címzettjeként – teljesen okszerűen – a miniszterelnököt, „tisztelet polgártársukat” jelölték meg. A memorandumban – melynek megfogalmazásában a fáma szerint Petőfi volt a

349 Ld. erre „Pest megye közbátorságra ügyelő állandó választmánya” 1848. március 22-ei ülésének jegyzőkönyvét. Idézi: SPIRA György: A vezérmege forradalmi választmánya 1848 tavaszán. *Századok* 1964/4, 713–754., 713. o.

350 PH. 1848. március 23. 247. KOSÁRY-NÉMETH 1985, 46–47. o., BÉNYEI 1994, 91. o. A hivatkozott jegyzőkönyv rögzítette, hogy a tervezet kifogásolt passzusainak megváltoztatása érdekében a kormányfőn kívül a „megye követeit,” vagyis Kossuthot és Szentkirályi Mórict is fölkérték. SPIRA 1964, 717. o.

351 A tárgyalás alatt – az időnként zajos – hallgatóság „a szomszéd termeket, előcsarnokokat, sőt a felvezető lépcsőzeteket is” elfoglalta. PH. 1848. március 24., 252. o.

352 *Budapesti Híradó*, 1848. március 28., 299. o.

353 PH. 1848. március 24., 252. o.

354 *Petőfi-Muzeum*, 1890. november 1., 329. o.

355 PH. 1848. március 24., 252. o. A lap tudósítása szerint Vasvári „oda nyilatkozott, hogy noha ez országgyűlés” a jelenlévőketd nem képviseli, de „míg a corpus juris áll, ilyen demonstrációktól” tanácsos tartózkodni.

hangadó³⁵⁶ – „a törvény visszavételét sürgették.”³⁵⁷ Azok, akik Pesten a nyomtatott betű korlátainak felszámolását saját győzelmükként élték meg, s akik a helytartótanácsi szabályzatot a legnagyobb megelégedéssel fogadták,³⁵⁸ a plánum intézkedéseivel nem azonosulhattak. Nem teheték ezt, mert úgy érezték, hogy a sajtószabadságot „a törvényhozás a sajtó-törvény javaslatával...tökéletesen lerombolni indul.”³⁵⁹ Ezért azzal a javaslattal álltak elő, hogy az „olly helytelen” tervezet helyett kisebb korrekciókkal ugyan,³⁶⁰ de „míg e nemzetnek valódi képviselői által, a szabadság és reform szellemében más sajtótörvény fog hozatni, a helytartó-tanácsnak a sajtó-vétségekre vonatkozólag a hatóságokhoz leküldött ideiglenes rendelete szolgáljon szabályul.”³⁶¹

A pesti memorandum kézbesítését a jelenlevők Pulszky Ferencre bízta, s lelkére kötötték, hogy a levél mellett világítsa meg „Pestváros hangulatát és végzését”. A levélformát nyert végzés magáért beszélt, a tüzes „hangulatról” szólván azonban volt miről beszámolnia a különleges futárnak. Elmondhatta, hogy miközben a közgyűlés „rendkívüli izgatottság között” javában fogalmazta a kézbesítendő memorandumot, azon közben az ablak alatt, a Szabadság terén egybegyűlteknek „az ünnepélyesen felállított nemzetőrség előtt” Vahot Imre olvasta föl a plánumot, mégpedig sorról sorra. A közönségből pedig némelyek „minden pont után „tűzre vele” fölkiáltással végszavaztak.”³⁶² Míg azután a végén a pesti tömeg Szemere cenzúráját eltörölő

356 *Életképek*, 1848. március 23. 398. o.

357 *PH.* 1848. március 24., 252. o.

358 Bizonyíték erre a pesti Választmány idevágó véleményében olvasható sorok: „A' sajtó már szabad, 's ideiglenes szabályok, mellyek sajtó-törvény hozataláig a' főkörmányszék által felállitattak, tökéletesen kielégithetik a' sajtó-szabadság minden barátait.” *Jelenkor*, 1848. március 21., 139. o.

359 *PH.* 1848. március 24., 252. o.

360 *PH.* 1848. március 24., 252. o. A korrekciók az célozták, hogy a sajtóvétségek „felett esküdt-szék ítéljen,, s a „cautio, kiállithatása tekintetében könnyebb, mennyiségére nézve pedig mérsékeltebb legyen.”

361 *PH.* 1848. március 24., 252. o.

362 Azok között, akik a törvénynek e szimbolikus sorsot szánták, kettőt, vagy hármat is megnevezhetünk. A szöveget a gyűlés résztvevőivel megismertető Vahot Imre ezek között lehetett. Mások Petőfi aktív fellépését vizionálták. Lásd erre: KEMÉNY Krisztián: Petőfi, a „Király”, avagy mit nem szeretek a '48-as Petőfi Sándorban. 2000/2019/11, 39. o. ill. BÖLÖNI György: *Hallja kend Táncsics*. Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó, 1965, 263. o. Táncsics maga pedig – igaz évtizedek múltával, de – a Képviselőház plénuma előtt büszkélkedett el a megégetés ötletének szerzőségével. „A nép ...kihozta a törvényjavaslatot a városház térre, hogy ott elégesse. Senki nem merte, csak én voltam az, kinek volt bátorságom, és a fáklyát alá tettem.” *Országgyűlés Képviselőházi Naplója*, 1869 – 45 (1869 – II – 409.)

tervezetét „fáklyafénynél ünnepélyes füstökben bocsátá fel az égbe, vagy ha úgy tetszik – Pozsonyba.”³⁶³

5. Batthyány közbelép

Pulszky útnak indult, s másnap, 23-án már Pozsonyban volt. A kormányfő soron kívül fogadta, s a pesti futár beszámolójából megismerhette a főváros és a vezérmegye sajtótörvénnyel szembeni súlyos kifogásait.³⁶⁴ Batthyányt nemigen kellett győzködni, bizonynyal tüstént „maga is átlátta, hogy Szemere hibát követett el törvényjavaslatával.”³⁶⁵

S kezdődhetett minden előlről. A kerületi ülésben, majd az alsótáblán, s utána a főrendeknél. A kijelölt kormány első emberének, még Kossuthon is túltéve³⁶⁶, határozottan ki kellett állnia meggyőződése mellett. Erre a kerületi ülésen, még a találkozás napján, sor kerített. A rendek éppen a főrendi tábla sajtótörvénnyel kapcsolatos válaszüzenetét vették tárgyalás alá, amikor a miniszterelnöki poszt várományosa emelkedett szólásra, s a leghatározottabban azt kérte, hogy az alsótábla egyszer már elfogadott szövegén változtassanak.

Kifejtette, hogy a törvény hiányaiért, amely „a felelős minisztérium minden befolyása nélkül készült” a felelősséget el nem vállalhatja, már csak azért sem, mert a szövegben „több olly pontot lát, melyet nem helyeselhet.”

363 *Életképek*, 1848. március 23., 398. o. A tudósítás a teátrális jelenetről szólván megjegyezte: „Mi ugyan szivünkéből sajnáljuk: hogy így történt, de azért nagyon jól esett. Kár volt, nagy kár, de még nagyobb kár lett volna, ha meg nem esett volna.” Hasonló sorsra jutottak a hazai tervezet ausztriai párjának oldalai is, amelyek „a hozzájuk kötött reményeket” nem elégitették ki, s ezért „az egyetemenél ünnepélyesen megégettettek.”

364 A futár a kormányfőt a főrendi táblán találta, ahol „a független magyar felelős minisztérium alakításáráli” törvényjavaslatot vitatták. Egészen biztos, hogy a főváros hangulatáról itt számolt be elsőként. A *Pest Hírlap* erről így számolt be: „Míg... folyt a vita, Pulszky Ferencz a terembe érkezvén, a pesti újabb hírek kissé zajongásba hozták a táblát.” *PH*. 1848. március 28., 260. o.

365 PULSZKY Ferenc: *Életem és korom*, 2.1. kötet. Budapest: Ráth Mór, 1880–82, 294–295. o. A hiba magyarázatát adva a szerző kiemelte, hogy Szemere „nem találta magát az új viszonyokba”. Az emlékirat német kiadásában Pulszky még erőteljesebben formulázott. V.ö.: „Szemere mit seinem Entwurfe einen grossen Fehler begangen habe.” PULSZKY, Franz: *Meine Zeit, Meine Leben*. II. Band. Pressburg-Leipzig: Verlag von Carl Stampfel, 1881, 79. o.

366 A későbbi kormányzóelnök sajtóügyben ez idő tájt érzékelhető magatartására lásd: KIRÁLY György: A 48-as forradalom legendája. *Nyugat* 1922/1, 36. o.

Ezeket ismertette, s miniszterére, Szemere Bertalanra, a javaslat atyjára csupán annyit hagyott, hogy a korábban közösen átfoglalmazott „módosítványokat”, vagyis a szükségesnek ítélt módosításokat felolvassa.³⁶⁷ Már itt ellenvetés nélkül elfogadták a kaució összegének felére történő leszállítását, a nyomdák felelősségre vonása lehetőségének szűkebb térre szorítását, kikerült a szövegből a sajtó-helyreigazítás intézménye³⁶⁸, s itt-ott pontosabbá tették a sajtóvétségek tényállásainak megfogalmazását.³⁶⁹ Az alsótábla plénuma röviddel ezután ugyancsak megtárgyalta a korrekciókat, amelyek ez alkalommal „szinte változtatás nélkül keresztülmentek.”³⁷⁰

A főrendek kamarája már keményebb diónak ígérkezett. S nem csupán a hagyományosan hangsúlyosabb konzervatív jelenlét miatt, hanem azért is, mert egy szűk héttel korábban itt tárgyalták meg a plánomot teljes mélységében, s itt tettek majd kéttucat módosító indítványt a javaslathoz.³⁷¹ Batthyány föllépése, ez idő tájt, ha valahol, hát itt igencsak indokolt volt. Teljes politikai tekintélyét vetette latba, hogy az arisztokratákkal és az egyházak előjáróival „az előbbi szigorú szabályok helyett némileg szelídebbeket” javalló tervezetet elfogadtassa. S a miniszterelnök sikerrel járt,³⁷² a törvényhozás másik „háza” végül pecsétjével látta el e hányatott sorsú plánomot, S az udvari körök támogatásának birtokában³⁷³ az uralkodó a törvényt szentesítette és ki is hirdette.³⁷⁴

A márciusi napok sajtótörvénye engedelmeskedett az erősödő korszellemnek, s a sajtószabadságért küzdők egyik fő követelését szem előtt tartva

367 PH. 1848. március 28., 267. o. Pulszky beszámolója szerint Szemere „forró szavakkal támogatá a kívánt módosításokat.”

368 SEREGÉLYESI János: A sajtó-helyreigazításról. In: ENYEDI NAGY Mihály – FARKAS Zoltán – MOLNÁR Adél – SOLTÉNSZKY Tibor (szerk): *Magyarország Médiakönyve 2000–2001*. 2. kötet. Budapest: ENAMIKÉ, 2001, 610. o.

369 PH. 1848. március 30., 274. o. Sokan osztották akkor tájt a *Pesti Hírlap* álláspontját, miszerint: „Ezen módosítványok által mely Pesten annyi keserűséget ébresztett, tetemesen jobbá lőn.”

370 /Uo. 274. o.

371 TARNAI 1913, 131–133. o.

372 NU. 1848. április 2., 1080. o.

373 KÁROLYI Árpád: Az 1848-diki pozsonyi törvénycikkek az udvar előtt. Budapest: Magyar Történelmi Társulat, 1936, 130–132. o.

374 A törvényhozás két házának együttes, vagy amiképpen ezt ekkor írták, „elegyes” ülésén Ghyicz Kálmán nádori ítélőmester olvasta fel a király sajtótörvényt is jóváhagyó leiratát. Ld. erre még: KOLTAY, 2004. 3. Az ideiglenesnek szánt, s a hazai törvénytárban 1848. évi XVIII. törvénycikként bejegyzett jogforrás a gyakorlatban majd ötven esztendőre meghatározta a nyilvánosság koordináta rendszerét. E törvényt aztán az 1914. évi XIV. tc. helyezte hatályon kívül.

törölte el a cenzúrárt, vagy amint jogászi bikkfanyelven írták, az „előző vizsgálatot”,³⁷⁵ s hazánkban első ízben deklarálta a külhonban több helyütt már jó darab ideje deklarált elvet, hogy „gondolatait sajtó útján mindenki szabadon közölheti és szabadon terjesztheti.”³⁷⁶

A törvény további szakaszai, s ezek közül is mindenekelőtt az anyagi büntetőjog körébe tartozó sajtóvétségek és azok szigorú büntetési tételei azonban az elvi deklaráció tiszta szándékait némileg beárnyékolták. A vétségek egyik kategóriája a sajtó útján magánszemélyek sérelmére elkövetett bűncselekményeket szankcionálta, míg a sajtódelictumok másik fő neme, a politikai jellegű sajtóvétségeket pönalizálta. Ez utóbbiak sorában a törvény hatodik paragrafusa kívánczolt az élre, amely a „sanctio pragmaticánál fogva megállapított s az uralkodóház közösségében létező birodalmi kapcsolatnak tettleges felbontására” irányuló izgatást, valamint „az alkotmány erőszakos megváltoztatására és a törvényes felsőség elleni engedetlenségre” lázítást négy esztendeig terjedhető fogsággal és 2000 forint pénzbüntetéssel fenyegette.

A hetedik paragrafus a király személyét és a trónöröklés rendjét, a nyolcadik pedig az uralkodóház tagjainak személyét védelmezte meglehetősen súlyos büntetési tételekkel.³⁷⁷A sort a „közbéke és csend” erőszakos megzavarására irányuló lázítás, illetve a hatóságok, testületek, köztisztviselők, közmegbízatásban eljárók és más személyek rágalmazásának tényállásai zárták, melyekért a bíróságok súlyuknak megfelelően – fél évtől négy esztendeig kiszabható fogságbüntetést, illetve háromszáztól ezer forintig terjedő pénzbírságot állapíthattak meg.

6. A sajtójog épületének kiteljesítése

A véleménysszabadságot megteremtő törvény tető alá hozatala magyar honban alapjaiban elvégezte a már jakobinusok óta felállított követelményt, a nyomtatott betű felszabadítását. Az ördög természetesen itt is a részletekben bújt meg, s ezért szükséges volt a sajtótermékek mindennapjaira vonatkozó részletes

375 GOSZTONYI Gergely: Cenzúra Arisztotelésztől a Facebookig, Budapest: Gondolat, 2022, 60–61. o.

376 PRUZSINSZKY Sándor: Halhatatlan cenzúra, Budapest: Médiatudományi Intézet, 2014, 129–134. o., illetve TARNAI 1913, 86–117. o.

377 / A 7. § megvalósítóit legfeljebb 6 évi fogház és 3000 Ft pénzbírság fenyegette, a 8. § büntetési tételei pedig 4 évi fogház és 2000 Ft pénzbírság voltak.

szabályokat is kimunkálni. Ez aztán az első magyar kormány két miniszterére, Deák Ferencre és Szemere Bertalanra várt, akiknek kodifikációs műhelyében, vagy íróasztalán papírra is vetették az általuk szükségesnek ítélt regulákat.

E jogforrások a napisajtóban miniszteri rendeletként, április végén, két egymást követő napon jelentek meg, s miután ezekkel vált teljessé a nyomtatott sajtó világának jogi konstrukciója, megérdemlik a némileg tüzetesebb vizsgálatot. A két miniszter – a kormány hivatalba lépésének napjától, vagyis attól a naptól, midőn a kabinet „a hazának közkormányzását a törvények értelmében” átvette³⁷⁸ – megszámlálhatatlan feladat megoldásának kihívásaival találta magát szemben. A hivatalszervezés napi nyűgén túl az áprilisi törvények kibontásának aprómunkája, s az azokból fakadó „rendszer váltó” lépések megtétele mind-mind a miniszterek agendái közé tartozott.

Az igazságügyek vitelével megbízott Deák Ferenc és a felelős kormányban a bel- és közigazgatási ügyek vitelére fölkért Szemere Bertalan sem késlekedett a reájuk háruló tennivalók számbavételével, majd azok megoldásával. Az „igazságügyért” a pozsonyi diéta egy-egy fontos törvénye hangsúlyozottan is stratégiai jellegű feladatok munkába vételére sarkallta. Elég, ha – a többi mellett – az ősiség eltörlésével kilátásba helyezett polgári törvénykönyv előkészítésére, a törvénykezési szervezettel kapcsolatos intézkedések megtételére gondolunk.³⁷⁹ Ám volt egy penzum, amit aláhúzottan törvény, s éppen a magyar március szabadság-törekvéseinek ikonikus artikulusa a sajtótörvény, illetve annak 17. szakasza nevesített, s tette Deák vállaira teherként azzal, hogy rendeletileg gondoskodjék a sajtóvétségek nyilvános elbírálására új típusú, magyar honban korábban nem ismert ítélkezési fórumrendszer, az esküdtszékek felállításáról.³⁸⁰

378 PH. 1848. április 18., 343. o. A közvéleményt erről a kormány hivatalos kommunikében tájékoztatta a „quasi hivatalos lapnak” kijelölt orgánum címlapján. A küldetésnyilatkozatként minősíthető közlemény leszögezte: „... miként nemcsak közügyeinket igazgatni, hanem a további kifejlődést is előkészíteni és biztosítani tisztünk lévén, ennek érdekében a nemzetnek és minden egyes honpolgárnak törvényes szabadságát s a rendet, mint a szabadság feltételét, hatalmunkban álló minden eszközzel védeni, és fentartani kötelességünknek ismerendjük.”

379 Az igazságügyi tárca törvényszerkesztői, a miniszter irányítása mellett, haladék nélkül hozzá láttak „a feudális maradványok egész sorának felszámolását” szolgáló törvényjavaslatok kidolgozásához is. Ld. erre: SARLÓS Béla: *Deák és Vukovics. Két igazságügy-miniszter*. Budapest: Akadémiai, 1970, illetve: SZABAD György: *Deák és Vukovics. Két igazságügy-miniszter. Századok* 1973/1, 137. o., továbbá: PH. 1848. április 18., 343. o.

380 A sajtótörvény 17., s az azt követő tucatnyi paragrafusa a miniszter számára adott felhatalmazás kereteit gondosan körül írta. Ld. erre: SARLÓS B. 1970 [???], 32. és köv. o.

A törvényhely ugyan a miniszteri intézkedést határidőhöz nem kötötte, de magától értetődő volt, hogy a rendelet megalkotása a tárca legsürgetőbb teendőinek sorában annak leg- elejére kívánczolt. A miniszter bizalmasai, Szalay László „osztályigazgató”³⁸¹ Tóth Lőrinc „miniszteri titoknok”³⁸² és a munka dandárját magára vállaló fiatal munkatárs, Békey István segédfogalmazó nem is késlekedtek.³⁸³ Munkálkodásuknak köszönhetően aztán a politikum iránt fogékony publikum már május első napjaiban – több napilap közbejöttével – megismerkedhettek a polgári büntetőeljárás hazai történetének első kódexeként üdvözölhető textusával, Deák esküdt-szék rendeletével. A miniszter kézjeggyével ellátott példányokat a végrehajtásért felelős törvényhatóságoknak a tárca természetesen külön is megküldte.³⁸⁴

Két hét sem telt el tehát, hogy a Batthyány vezette kabinet átvette az ország irányítását, s az igazságügy minisztériuma egy teljesen komplett, s az 1843-es eljárási kódex intézkedéseire³⁸⁵ alapozott jogi rendezéssel rukolt elő, „amely először szakított a feudális eljárással,” nem mellesleg pedig koherens kompromisszumos megoldásaival garanciális védelmet ígért a hírlapirodalom számára.³⁸⁶

A 108 szakaszból álló szabályegyüttes természetesen nem volt, és nem is lehetett tökéletes alkotás. Gyakorlati alkalmazására az önvédelemre szorított nemzet életében, az egyre kaotikusabbá váló hónapok sorában voltaképpen csak elvétele nyílt alkalom ugyan, ám a kései utódokat ez nem gátolhatja meg abban, hogy ne emlékeztessenek a rendelet jónéhány korát meghaladó intézkedésére. Ehelyütt most csak egyfajta címszavas leltárral szolgálhatunk, midőn szót ejtünk arról, hogy a rendelet a sajtóvétségek megítélését kizárólag bírósági hatáskörbe utalta, az ide irányított ügyekben

381 *Budapesti Híradó*, 1848. május 11., 449. o.

382 *Jelenkor*, 1848. május 16., 240. o.

383 A rendelet megalkotásának folyamatát, a kodifikáció munkálataiban résztvevők körét Both Ödön hivatkozott munkájában meggyőzően láttatja. Ld. erre: BOTH 1960, 19–28. o.

384 BOTH 1960, 28. o., továbbá: PH. 1848. május 1., 2., 387–388. o., 389–390. o., továbbá: NU. 1848. május 4., 5., 19., 6., 10., 43–44. o.

385 KOVÁCS Kálmán: Az esküdtszék, és az „articularis bíráskodás” ügye az 1843–44. évi büntetőeljárási törvényjavaslatok előkészítésének vitáiban. *Jogtudományi Közlöny* 1974/5, 215–224. o.

386 A rendeletről az 1900-as évek második felében élénk vita alakult ki. A tárgyban Sarlós Béla a korszellem diktálta szemléletével a leginkább kritikus álláspontot foglalt el. Vele szemben – a tárgyban – Kovács Kálmán és Both Ödön tárgyszerű, elfogulatlanságra törekedett a jogszabály mérlegre tételekor.

nagyjában-egészében intézményesítette a törvény előtti egyenlőség évtizedek óta követelt princípiumát, és nem utolsó sorban törekedett a bírói függetlenség lehetséges mértékű megvalósítására.³⁸⁷ Ami pedig a feltételezett eljárások jogi feltételrendszerét illette – negyvenháromban és negyvennyolcban egyaránt – a sajtóprocesszusok szóbeliségét, nyilvánosságát, a felek közvetlen részvételét követelték meg mindamellet, hogy elismerték a vádlottak ártatlanságának vélelmét és biztosították a jogorvoslathoz fűződő jogaikat is.

Utalni kell végső soron arra, hogy a magas színvonalú munka minősítését a rákövetkező évtizedek bizonyították. Hatvanhét után ugyanis, a dinasztia, valamint Bécs és Pest-Buda kiegyezését követően az első magyar sajtótörvény feltámasztásával együtt a Deák Ferenc nevéhez kötött esküdtszéki rendelet jórészt változatlan tartalommal osztozott az anyajogszabály, vagyis a Szemere pennázta törvény sorsában.³⁸⁸ Változás ebben csak a 19. század utolsó évtizedében következett be, midőn sort kerítettek a törvénykezési rendszer megújítására, s az első hazai büntető perrendtartás becikkelyezésére. Ám addig a sajtóperek jellemzően az első magyar igazságminiszter rendeletének szellemében és betűi szerint zajlottak.³⁸⁹

Negyvennyolc áprilisának másik – tárgyunk szempontjából megkerülhetetlen – rendeletét közelebbről is megvizsgálva, elmondhatjuk, hogy egy szavas jellemzésekor az időtállóság *epitheton ornansa* ez alkalommal már nemigen jöhet szóba. Ez azonban sokkal inkább a szabályozásra váró terület gyorsan változó viszonyaival, a hírlapok, s egyéb sajtótermékek világának alig követhető vargabetűivel, az egyes orgánumok hektikus fluktuációjával, mintsem a korabeli reformpolitika egyik legkiválóbb reprezentánsának, s az alakulóban lévő belügyminisztérium „legszorgosabb” hivatalnokának kválitásaival lett volna magyarázható.³⁹⁰ Hiszen ami „Borsod hű fia s büszkesége”³⁹¹ sajtóviszonyokban, s azok jogi környezetében való jártasságát illette,

387 A megvalósítani szándékolt függetlenség mértékét méltatva jegyezte meg Ghyczy Kálmán – Deák államtitkára –, hogy „a magyar Jury-nál függetlenebb Európában alig létezik.” MNL-OL I.M. Á.T. 1848: 24. KF. 7. sz. Idézi: BOTH 1960, 33. o.

388 Lásd erre: RÉVÉSZ T. Mihály: A sajtószabadság ügye a kiegyezés utáni évek Magyarországon. In *Medias Res* 2023/1, 71–90., 75–78. o.

389 ANTAL Tamás: *Törvénykezési reformok Magyarországon (1890–1900). Ítéltáblák, Bírói jogviszony, Esküdtszékek*. Szeged: Csongrád Megyei Levéltár, 2006, 351. o.

390 STIPTA István: Szemere Bertalan és a vármegyék 1848-ban. In: RUSZOLY József (szerk.): *Szemere Bertalan és kora 1*. Miskolc: Szemere Bertalan Alapítvány, 1991, 201–221., 217. o.

391 *Borsod-Miskolczi Értesítő*, 1893. április 6., 2. o.

annak vitatására még legradikálisabb vitapartnerei sem tehettek, de nem is tettek kísérletet.³⁹²

Szemere – anélkül, hogy az 1848. évi XVIII. törvénycikk őt erre felhívta volna – bizonyos a hírlapok világának ismeretében – maga ragadt tollat, s az önkezelével fogalmazott dokumentumában vázolta a központi és helyi közgazgatás sajtóval, a meginduló, vagy a már hosszabb ideje közkézen forgó hírlapok kezelésével összefüggő feladatait.³⁹³ A kibocsátott, s a törvényhatóságoknak megküldött textust, összevetve az imént Deák nevével fémjelzett rendelettel, inkább mondhatnók azt a törvény alkalmazására vonatkozó intézkedésnek, lévén, hogy az helyenként egyenesen technikai jellegű parancsokat is magában foglalt.

Jól látható az is, hogy a miniszter tollát a nevével azonosított törvény passzusai vezették, azokon alig-alig lépett túl. Mind ezzel persze jelezte azt is, hogy minden körülmények között tartja magát korábbi álláspontjához, amelyben – jó tíz nappal korábban – ellentmondást nem tűrően rögzítette: „A’ felelős kormány’ természete szerint a’ törvények szigorú, pontos, részletes megtartását kívánom, szigorúbb pontosb, részletesb megtartását, mint eddigelé történt hazánkban.”³⁹⁴

S ahhoz, hogy e program intézményesülése a szabaddá lett sajtó világát is áthassa, szolgált a törvényhatóságok első emberei számára iránymutatással a tárcavezető. S tette ezt oly módon, hogy miközben a mundér becsületére tekintettel védelmébe vette saját kodifikációs művét, csokorba szedte, s számukra jól érthetően 19 pontban sorjázta feladataikat.³⁹⁵ A tárcavezető leg-

392 A hivatalát elfoglaló Szemerét a radikális sajtóban már május havában is heves támadások érték. A lapok között legmesszebbre tán a *Marczius Tizenötödike* ment, midőn minden diplomatisálás nélkül kimondta: „Nem tagadhatjuk. Nekünk fáj azt kimondanunk, hogy Szemere Bertalant, arra a helyre, melyet elfoglal, teljesen alkalmatlannak tartjuk.” *Marczius Tizenötödike*, 1848. május 13., 203. o.

393 A rendelet eredeti példányát „sajtó körlevél” címen ld.: MNL-OL Belügyminisztériumi általános iratok 1259: 1848. sz. Idézi: BOTH 1960, 111. o., ill. PH. 1848. május 7., 409–410. o.; *Jelenkor*, 1848. május 11., 231–232. o. Az intézkedés formáját a miniszter utasításként definiálta. Figyelmet érdemelhet, hogy noha azt az igazságügy rendelete előtt egy nappal a miniszter már ellátta kézjeggyével, csak jó pár nappal az előbbi után kapott nyilvánosságot.

394 BOTH Ödön: Az 1848/49-i magyar választási rendszer történetéhez. *Jogtudományi Közlöny* 1964/5, 320. o.

395 Az utasításként aposztrofált rendeletet, s annak megvalósulását Both Ödön 1980-ban közölt tanulmányában az eredeti forrás felhasználásával, példás pontossággal elemezte. Lásd erre: BOTH Ödön: Szemere Bertalan belügyminiszter sajtórendelete és a vezetése alatt álló minisztérium sajtóügyi tevékenysége 1848-ban. *Acta Universitatis Szegediensis*:

előbb is „az időszaki lapokra nézve,” azok nyilvántartásával összefüggésben elvégzendő, s visszatérően jelentkező tennivalókat részletezte. Külön hangsúllyal beszélt és négy pontban részletesen szólt is a hírlapbiztosítékokkal kapcsolatban felmerülő adminisztratív lépésekről.³⁹⁶ Tette ezt pedig oly módon, hogy nem mulasztotta el a helyi vezetők figyelmét felhívni arra, hogy milyen jogi lépések tehetők, más szóval milyen jogkövetkezmények fűzhetők az e téren mutatkozó szabálytalanságok megtorlására.³⁹⁷

De a miniszter figyelmének fókuszából nem hiányoztak „a nyomdákra és könyvvarusokra” vonatkozó feladat-meghatározások sem, minthogy szerinte az ezekkel szembeni preventív magatartás, de leginkább az előbbiek, vagyis „a’ nyomdák fölötti őrködés” munkája felettébb szükséges. Ez a kormány szinten megkövetelt felügyelet aztán egyaránt ki kellett, hogy terjedjen az akkor már hosszabb-rövidebb ideje működő entitásokra, na meg az új viszonyok közepette létesített nyomdákra, illetőleg könyomdákra egyaránt.

A szabályok itt e körben oly részletesen, mondhatni kazuisztikus módon és tizenegy pontban megkomponáltak voltak, hogy ezek felvillantása, s különösen gyakorlati megvalósulásuk láttatása külön tanulmányt igényelne. Ehelyett most legyen elég annyi, hogy a miniszter saját szavaival megvilágítsuk intézkedésének céltételezését. A sajtótermékek világa a nyomtatott betű felszabadulásának körülményei között – Szemere Bertalan papírra vetett regulái, s azok indoklása szellemében – szoros felügyelet követeltek. Kiemelten gondosnak és körültekintőnek kellett ennek lennie forradalmi időkben, midőn – mint írta – a sajtó maga is hajlamos az extremitásra.

Az ilyen tendenciákkal szemben pedig az állami, hatósági, igazságszolgáltatási fellépés előfeltétele az idevágó adatok pontos és hiteles nyilvántartása, más szóval a sajtórendészeti normák megtartatása, amitől aztán, így a miniszter, majd okkal lehet remélni, hogy „a’ sajtó szabad munkássága önkényt fog alkalmazkodni a’ törvényekhez...” S ahol nem ez lesz az úzus, ott – szólította meg imperatívuszban a tárcavezető utasításának címzettjeit – „élni fog ön azon joggal és hatalommal, mellyel, felelősség terhe alatt, a’ törvények által fölruháztattunk.”³⁹⁸

acta juridica et politica 27., 1980, 107–137., 109–135. o. A jogszabályt – eredeti formájában – a tárca nyilvántartásában az általános iratok között, 323-as számon, lelhető föl.

396 *Jelenkor*, 1848. május 11., 232. o. (3–7. pontok)

397 A miniszter „parancsba adta”, hogy annak a lapnak, amely után a biztosíték letétele iránt nem intézkedtek, azt elmulasztották, „annak megjelenése gátoltassék meg.”

398 *Jelenkor*, 1848. május 11., 232. o.

7. A forradalom sajtójogának fogadtatása

Az eddigiekben láttuk, hogy negyvennyolc márciusának vége táján, a sajtótörvény-tervezet – nyilvánossá válásával – milyen általános felháborodást, „rendkívüli elégedetlenséget” váltott ki,³⁹⁹ sokakban „keserűséget”⁴⁰⁰ vagy „igen nagy ingerültséget” szült.⁴⁰¹ Ugyanakkor a valamelyest kijavított textussal szemben a törvény szentesítése után a bírálatok sora, az elégedetlenséget tükröző szentenciák, s nem egyszer az éles kritikák – ha némileg mérsékeltebb formában formulázták is meg azokat – továbbra sem nem szűntek.

Jószerivel aztán ezek azt mutatták, hogy Kossuth Lajos korábbi optimista várakozásai nemigen igazolódtak.⁴⁰² Ő ugyanis még a plánum alsótáblájának vitájában úgy vélekedett, hogy „a kijavított szerkezet” majdan megszünteti a törvénnyel kapcsolatos bárminemű polémiákat.⁴⁰³ Azonban távolról sem ez történt. Bár a kritika kissé halkult, a korábbi fortissimós vélemények – függetlenül attól, hogy a politika színpadán,⁴⁰⁴ vagy az újságok hasábjain fogalmazták is meg azokat – valamelyest megszelídültek.⁴⁰⁵

A sűrűn felhangzó bírálatok egyébiránt változatlanul széles skálán mozogtak. Az élesen elutasító vélemények természetesen a változásoknak köszönhetően utcára kerülő, vagy az előfizetők kezébe jutó radikális hangú lapok oldalain voltak olvashatóak. Az még keveseknek sem okozhatott meglepetést, hogy a hamar jelentős olvasottságra, s a forradalmi rétegekben vitathatatlan népszerűsége is szert tevő „*Marczius Tizenötödike*”, a Pálffy Albert

399 *Pesti Divatlap*, 1848. március 26., 388. o.

400 *PH*. 1848. március 30., 273. o.

401 *Honderű*, 1848. március 26. Lásd még: *Hetilap*, 1848. március 28., 393. o.

402 Érdemes megjegyezni, hogy a 48-49 magyar vezére 1872-ben a sajtótörvényről, már, mint gyöngye előlépésről nyilatkozott. Lásd erre: *A Hon*, 1872. január 19., 1. o.

403 BARTA 1951, 136. skk. o. Lásd erre még: URBÁN Aladár: Az 1848-as sajtó történetéhez. *Irodalomtörténeti Közlemények* 1968/2, 221. o.

404 A politikai térben az intranzigens kritikusok egyikeként Madarász László tűnt ki, aki a népképviselési alapon megválasztott képviselőház július 14-ei ülésén Szemere Bertalannal vitázva leszögezte: „... Magyarországnak van ugyan sajtótörvénye, de sajtószabadsága nincs. *Közlöny*, 1848. július 15. Melléklet, 157. o.

405 Figyelemre méltó, hogy a két miniszter áprilisi rendeletei kevés figyelemben, s még csekélyebb számú elmarasztalásban részesültek. Deák rendeletével kapcsolatban tán egyedül csak Táncsics Mihály tett megjegyzést midőn, a tőle nem szokatlan ironiával, annyit vetett papírra, hogy a miniszternek jobb dolga is akadhatott volna a viharokkal és konfliktusokkal terhelt időkben száznál is több szakaszban intézkedni az esküdtszékek dolgában. Szemere rendészeti jellegű rendeletével kapcsolatban, erre történt külön utalással, azonban még ennyi kommentár sem született.

által jegyzett, s Csernátony Lajos nevével fémjelzett orgánum,⁴⁰⁶ törvénnyel szembeni elutasító álláspontjából a legkevesebbet, mondhatni jótányit sem engedett. Ez a továbbra is „harcosan forradalmi” újság, Szemere megszavazott munkáját változatlanul barátságtalan megjegyzéssel illette, mondván: „... midőn még az országgyűlés együtt volt, több ízben elmondtuk: a magyar sajtótörvény nem más, mint utolsó bástyája a táblabíró politikának.”⁴⁰⁷

Laptársra a *Jelenkor* címen működő orgánum – ha lehet, már pedig lehetett – még ennél is szigorúbban formulázott, mondván, hogy a törvény nem tisztult ki „a szigor-bűzéből, mit az avatatlan vagy a tulságig elfogult táblabíró politika mázolt reá.”⁴⁰⁸

Tárgyunkat tekintve Kazinczy Gábor, korának ismert és elismert publicistája,⁴⁰⁹ szűkebb pátriájában, Zemplénben a megye március 22-én megtartott „évnegyedes” közgyűlésén sem szólt a feltétlen elismerés hangján. Az ott elhangzott aggályokkal szemben ugyanis azzal próbálta a jelenlévőket megvigasztalni, hogy az esküdszék intézménye reményt hozó alkalmazása mellett „a legkegyetlenebb sajtótörvény is jobb, mint az eddig divatban volt előleges vizsgálat.”⁴¹⁰ Máramaros közgyűlésén erről egészen másképpen vélekedtek, ott a közgyűlés egybegyűlt résztvevői egyáltalán nem lelkesedtek a tető alá hozott „sajtótörvényekért,” mert, mint azt hangoztatták, azok rendelkezései csak azoknak jó, „kik soha tollat kézbe nem vesznek.”⁴¹¹

De nem voltak kevesen azok sem, akik nem csupán általánosságban támadták a kihirdetett jogszabályt, hanem annak egy-egy számukra elfogadhatatlan passzusa miatt emelték föl a hangjukat. Nem kevesek számára ezek közül az volt a legbántóbb, amelyben a követek a hírlapbiztosítékot

406 A lap úttörő volt abban, hogy az újságok utcai árusítására ő szolgált példával a társai számára. Ld. BUZINKAY 2016, 127–128. o.

407 *Marczius Tizenötödike*, 1848. május 23. 235. Pálffyék állításának igazolására álljon itt a lap tervezettel szemben megfogalmazott március 22-ei végletesen elítélő kritikája: „A gondolat szabadságát illetőleg Metternich cabinetjéből keményebb törvények nem kerülhettek volna ki.” *Marczius Tizenötödike*, 1848. március 22., 14. o.

408 *Jelenkor*, 1848. április 13., 183. o.

409 CSORBA Zoltán: *Kazinczy Gábor*. Miskolc: BAZ Megyei Honismereti Bizottság, 1994, 124. o.

410 *PH*. 1848. április 6. ill. 1848. április 18., 344. o.

411 *PH*. 1848. április 14., 330. o. A gyűlésen elhangzottokról szóló közlést a lapban később azzal igazították helyre, hogy az idézett álláspontot nem egyhangúsággal alakították ki, jóllehet azzal a jelenlévők közül „alig egy-két ember” nem értett egyet.” *PH*. 1848. április 30., 385. o.

intézményesítették.⁴¹² A *Pesti Divatlap* – többekkel együtt – a végeredményben magasan tartott kaució káros hatását kárhoztatva azt állította, hogy az a hírlapok embereit kiszolgáltatottá teszi, „függő állapotba”⁴¹³ hozza. Hasonló tónusban, még ha más megközelítésben is, ugyanerről cikkezett a korábban Széchenyi Istvánnal rokonszenvező *Jelenkor*⁴¹⁴, amelyben nem mondottak kevesebbet, mint azt, hogy a hírlapbiztosíték „önállástalan napszámosi állapotra” juttatja a sajtó munkásait.⁴¹⁵

Ám az eddig szemlézett megszólalásoknál voltak a törvény megítélésében megengedőbb álláspontot elfoglaló tényezők is. Ezek közül az egyik legkedvezőbb, – bár még így sem túlon túl hízelgő – nyilatkozatával az alakulóban lévő kormánnyal leginkább rokonszenvező orgánumként, a *Pesti Hírlap* tűnt ki. A Csengery Antal szerkesztésében március harmincadikán utcára került újság ugyanis a sajtótörvénnyel kapcsolatban azzal nyugtatta olvasóit, hogy Szemere műve – a törvényjavaslaton elvégzett módosítások után immáron – „tetemesen jobbra lőn.”⁴¹⁶

A nézetet, hogy a becikkelyezett törvény több szempontból is elfogadhatóbbá vált, osztották mások is. De a teljes elégedettség és megnyugvás hangját nem hallatta senki sem. Állításunk igazolására álljon itt a *Pesti Divatlap* pár nappal korábbi álláspontját kissé megmásító, konstruktívabb nyilatkozata: „Mi a módosított sajtótörvényekkel sem vagyunk megelégedve; reméljük azonban, hogy a nép akarata rövid időn kielégítendő bennünket e tekintetben is.”⁴¹⁷

A nagytekintélyű jogász Tóth Lőrinc,⁴¹⁸ az országgyűlésben később Komárom városának megválasztott képviselője, nem mellesleg Deák Ferenc

412 Ld. erre: RÉVÉSZ T. Mihály: Adalékok az újságbiztosíték intézményének hazai történetéhez. In: KOVÁCS-SZÉPVÖLGYI Enikő (szerk.): *Kihívások a büntetőjogi jogalkotás terejében a 19–21. században. Külföldi minták és nemzeti megoldások*. Jogtörténeti értekezések 57. Budapest: Gondolat, 2022, 181–190. o.

413 *Pesti Divatlap*, 1848. március 23. 380.

414 KOSÁRY Domokos: *War and Society in East Central Europe*. XXVII. The Press During the Hungarian Revolution of 1848–49. New York, Atlantic Studies on Society Change 46. 1986, 68. o.

415 *Jelenkor*, 1848. március 26., 149. o. A lap vezércikk írója a tőzsérekén túl „uzsorások, kereskedők” befolyásától féltette az orgánumokat, s azok munkatársait, akiknek közbejöttével elkövetkezhet „a második urbéri... rendszer.”

416 *PH*. 1848. március 30., 273. o.

417 *Pesti Divatlap*, 1848. április 1., 416. o.

418 DOMOKOS Andrea: Egy református büntetőjogász portréjához. *Jogtörténeti Szemle* 2017/4, 19–25. o.

minisztériumának hivatalnoka sem nyilatkozott az elragadtatás hangján. Ő egy helyütt ugyanis arról beszélt, hogy a sajtótörvénnyel „még némileg kijavított alakjában sincs” megelégedve⁴¹⁹, de aztán diplomatikusan úgy folytatta, hogy az elfogadott textus preambulumának azon kitétele, mely homlokán viseli az „ideiglenes” szót, nyújt számára valamiféle vigasztalást. Értelmezve e gondolatot, elmondhatjuk, hogy Tóth Lőrinc Vörösmartyval válllvetve⁴²⁰ a sorban azok között igencsak elől állt, akik rögtön az eljövendő törvényhozástól várták a megoldást, a sajtószabadság akció rádiuszának a márciusi napokban megszavazott kompromisszumos változatánál tökéletesebb megrajzolását.⁴²¹

Ezzel nem volt másként a hazai tudományosság legjobbjait magához vonzó-verbuváló, Széchenyi alapította Tudományos Akadémia sem. Ráadásul az eddig felvonultatott „véleményvezérektől” eltérően a „magyar tudós társaság” a szavakon túl késznek mutatkozott arra is, hogy – Deák Ferenc felkérésére – behatóan, szigorúan szakmai szemüvegen át foglaljon állást a törvény, s végrehajtási rendelete, a Deák jegyezte esküdtszék szabályzat dolgában.

Az Akadémia kisgyűlése május első napján annyira fontosnak tartotta az ügyet, hogy Tóth Lőrinc kezdeményezésére kilenc tagból álló bizottságot állítottak föl,⁴²² azzal a feladattal, hogy „a sajtótörvényeket pontról-pontra megvizsgálván, a jövő országgyűlésnek javaslatot terjesszen elő.”⁴²³ A „bizottmány” véleménye szűk négy hét alatt készült el. A szöveg véglegesítésében

419 PH. 1848. április 7., 304. o. Másutt Tóth Lőrinc oda nyilatkozott, hogy „az országgyűlésen alkotott sajtótörvények kétségkívül igen terhesek.” NU. 1848. május 11., 23. o.

420 Az egész nemzetet „ébresztő” koszorús költő, Vörösmarty Mihály az országot fenyegető viharokat sejtve és sejtetve szólt a törvényről és annak kijavításáról: „A szellemi szabadság, a sajtótörvény által meg van alapítva. Mi ebben még hiányos, azt az eddig tett tapasztalás nyomán a jövő nemzetgyűlés ki fogja egyenlíteni.” PH. 1848. június 4., 510. o. Lásd még erre: SZERB Antal: Vörösmarty Mihály. *Új Idők*, 1940. december 1., 659. o., ill. HLATKY Endre: Vörösmarty Mihály az első sajtótörvényről. *A Sajtó* 1932/10, 289. o.

421 PH. 1848. április 7., 304. o. Az igazsághoz azonban az is hozzátartozott, hogy Szemere – áprilisi végrehajtási rendeletének preambulumban – maga is természetesnek tartotta azt, hogy a végrehajtás során szerzett tapasztalatok fényében a törvényen a szükségesnek ítélt „változtatásokat az országgyűlésen évenként megtehetni” a törvényhozók szabadságában álljon.

422 *Társalkodó*, 1848. május 26., 167. o. A lap nyolc soros hírében a tagok neveit keresztnevük nélkül közölte.

423 NU. 1848. május 11., 23. o. A *Nemzeti Ujság* a testület elnökeként Fáy Andrást nevezte meg, s a társas információjától eltérően a tagok teljes nevét is feltüntette. A két orgánium listájában egy eltérés mutatkozott: Vallas Antalról a kis gyűlés állandó tagjáról ugyanis a *Társalkodó* nem tett említést. Megjegyezzük egyébként, hogy az utóbbiról Tarnai sem emlékezett meg. TARNAI 1913, 192. o.

Szalay László, Toldy Ferenc, Kemény Zsigmond, Fáy András mellett vélhetően Tóth Lőrinc vitte a vezérszerepet. A jeles grémium idevágó előterjesztését már a hó végén készre jelentette, hogy aztán az arról való vitát „rendkívüli összes ülés” keretében – a tárgy súlyához méltó módon – két alkalommal is a maguk alapos módján le is folytassák.

Az „igazságügyér” esküdtszéki reguláiról – minthogy abban az előkészítő elaborátumban sem találtak kifogásolni valót – egy szót sem ejtettek, más szavakkal: „semmi észrevétel elő nem fordult.”⁴²⁴ Nem így bántak az anyajogszabállyal, az 1848-évi XVIII. törvénycikkkel, amelyhez viszont tucatnál is több észrevételt fűztek, s ezek kapcsán aztán szövegszerű módosító indítványok is születtek. A tárgyalásról fölvett jegyzőkönyv lakonikus tudósítása a diszkusszióról nem nyújt átfogó és kielégítően megnyugtató képet.⁴²⁵ Ehelyett csupán annak rögzítésére szorítkozott, hogy az ülésen felvetett pontokról „beható vita” bontakozott ki, s ennek nyomán fogalmazták meg – és nem csupán „stílus tekintetében” – az Akadémia ajánlásait.⁴²⁶

Ez alkalommal nincs számunkra elég tér, hogy tüzetesen bemutassuk, s részleteiben mérlegre is tegyük az ülések folyamán e tárgyban kialakított valamennyi álláspontot, véleményt, és javaslatot.⁴²⁷ (Merthogy ezekből akadt bőven is elég.) Amire vállalkozhatunk az csupán annyi, hogy aláhúzzuk ezek általános vonásait, s utaljunk az elfogadott memorandum egy-egy fontos, s a kihirdetett törvény néhány stratégiai fontosságú intézményétől markánsan eltérő irányára. Az előbbiről szólván leszögezhetjük, hogy a tudós gyülekezet a pozsonyi diéta szellemiségét meghaladva sokkalta szabadelvűbb szemléletről tett tanúbizonyságot.

Mindenekelőtt a tudósok liberálisabb álláspontja megmutatkozott abban, hogy nyomatékkel törekedtek a törvényben nagyobb számban

424 Az ülésről fölvett jegyzőkönyvi bejegyzést – ezzel a megjegyzéssel – idézte Tarnai is. TARNAI 1913, 192. o.

425 E sorok írója a jeles szakértő megjegyzését azzal a kiegészítéssel teszi magáévá, hogy a jegyzőkönyvben rögzült határozatok mögöttes indokaira, de az elvetett proposíciókra is magyarázattal szolgálhatnak az ülésen elhangzott megszólalások. Ld. erre: *Nemzeti Ujság*, 1848. június 11., 107. o.

426 LUKINICH Imre: A Magyar Tudományos Akadémia 1848-49-ben. *Akadémiai Értesítő* 1948/56, 45. o. A szerző ezzel összefüggésben okkal állapította meg, hogy az ülések „stílus javításai és kiegészítései is a világosságot és a megértés megkönnyítését célozták.”

427 Pedig erre egyébiránt – Tarnai álláspontját vitatva, miszerint az ülés által hozott „határozatokban nincs... nagy tanulság” – igencsak szükség lenne.

felsorakoztatott büntetendő cselekmények ritkítására,⁴²⁸ s a megmaradtak szigorának jelentős enyhítésére.⁴²⁹ Másodsorban elmondható az is, hogy volt bennük elszántság arra is, hogy hozzányúljanak olyan tabutémához is, mint a lapalapításhoz megkívánt kaució ügye. Ebben a kérdésben ugyanis „hosszabb vita” után úgy jutottak dűlőre, hogy kimondták: az újabb szabályozásnak a kaució összegét az eredeti tizedére csökkentésével jelentősen mérsékelnie kell.⁴³⁰

A tudós társaság kiérlelt és progresszív javaslatait a címzettek, a kormány rúdjánál ülők, még ha szándékukban is lett volna azokat megfontolni, végül nem tűzték napirendre. Az események kint Európában, s bent a Habsburgok nevével fémjelzett országokban, de mindenek előtt magyar honban drámai fordulatot vettek. Ezzel is volt magyarázható, hogy negyvennyolc sajtó törvényének – amely Vámbéry Ruzstem szerint még eredeti formájában is „delelőpontja” volt a magyar sajtószabadságnak – módosítására, még inkább jobbítására a következő hónapokban már nem kerülhetett sor.

428 Így esett el az Akadémiánál a törvény 7. §-a, amellyel az uralkodó ház tagjai ellen papírra nyomott sértéseket pönalizálta a törvényhozó.

429 Ezt több törvényhely vonatkozásában is javasolták. Így például a 7. szakaszban tételezett hat évi fogház büntetést egy évre vitte le, s a pénzbüntetéssel való fenyegetettséget harmadára szállította le. De Szemere szövegével összehasonlításban elnézőek voltak az akadémikusok a hatóságok ellen megvalósított rágalmazások büntetőjogi megítélésben is. Ld. erre: *NU*. 1848. június 11., 107. o.

430 Ld. erre: a 137. jegyzetet. Az állásfoglalás jelentőségére tekintettel közöljük a *Nemzeti Ujság* tudósításának erről olvasható szószerinti változatát: „Hosszabb vita után a cautio különbség nélkül minden political lapokra nézve 1000 ftban állapított meg, akár naponkint, akár ritkábban jelenjenek meg.” A vitában egyébként az elnöklő Császár Ferenc, Jerney János, Waltherr László, Toldy Ferenc, Győri Sándor, Döbrentei Gábor, Balogh Pál és Luczenbacher János vett részt.